

RÓBERT JÁGER*

Historicko-jazykové súvislosti termínov *súd* – *sudca* – *súdenie* vo veľkomoravskom práve

JÁGER, R.: Historical and Linguistic Contexts of the Terms Court – Judge – Judging in Great Moravian Law. *Slavica Slovaca*, 58, 2023, No. 2, pp. 225-236 (Bratislava).

In this publication, we primarily point out how court, judge and judging were referred to in the Nomocanon (and secondarily in other normative texts of the Great Moravian period). We will also pay attention to the origin of these terms and try to determine whether these terms were also known in Old Slavic Language, i.e. whether they were also known in the domestic language environment of Great Moravia, or whether they were brought to this environment through the activities of Constantine and Methodius. At the same time, we will try to answer the question of who performed the judging and whether the judging was performed collectively or individually in the given period. We also pay attention to how the trial was carried out, whether it was institutionalized or not. We will also try to answer the question whether it is possible to assume the existence of ecclesiastical courts already in the Great Moravian period. In terms of secular regulations, however, it is likely that written legal regulations did not play a major role in the form of valid law enforced by the state. However, that probably should not even have been its primary purpose.

Great Moravia, Court, Judge, Judging, Old Slavic Language, Old Slavic Church, Language.

Professor Ján Doruľa, nonaginta annos natus, semper opere sua et merito de arte grammatica atque historia inspirans

Toto číslo časopisu Slavica Slovaca je venované krásnemu životnému jubileu – jednému z najvýznamnejších (ak nie priam najvýznamnejšiemu žijúcemu) – slovenskému slavistovi profesorovi Jánovi Doruľovi. Jeho meno je veľmi dobre známe nielen v odbore jazykovedy a slavistiky, ale výsledky jeho práce prekročili hranice vedných odborov a stali sa nenahradiateľnými aj pre poznanie histórie, respektíve právnej histórie (a s nimi súvisiacimi vied). Profesor J. Doruľa obohatil poznanie viacerých vedných disciplín o nie málo diel venujúcim sa mnohým aspektom nášho jazykového prostredia, s presahom aj do iných jazykov, s poukázaním na vývoj jazyka ako neustále živej a vyvíjajúcej sa entity. Pán profesor venoval nemalú pozornosť aj problematike najstarších dejín nášho národa a jeho jazyka. Práve tieto diela sa stali veľmi prínosné pri štúdiu aj následnej vedeckej práci (nielen) autora tohto príspevku. Za pochvalu stojí najmä ľahkosť, s akou pán profesor vysvetľuje aj náročné vedecké otázky, pričom pochopiť výsledky jeho výskumu môže aj človek primárne pôsobiaci v inej vednej disciplíne. Obdivuhodnou je aj rozvaha a pokoj, s akou argumentuje svojim názorovým odporcom. Práve tento aspekt diela Jána Doruľu môže pomôcť mladým vedcom pochopiť, že vo vede nemusíme zastávať všetci rovnaké stanovisko alebo názor. Avšak vlastný názor je možné obhajovať aj kultívovane. Dovoľujem si na tomto mieste poďakovať profesorovi Jánovi Doruľovi za mnoho nesmierne zaujímavých a vedecky prínosných diel, ktoré som mal možnosť prečítať, a pevne verím, že pán profesor vo svojej práci ešte bude pokračovať. Aby to bolo možné, dovoľím si zaželať mu pevné zdravie a pokoj v srdci.

* Doc. JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta, Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica. robert.jager@centrum.sk.

Doterajšia spisba venujúca pozornosť právu, jeho terminológii ako aj jednotlivým jeho inštitútom obdobia Veľkej Moravy¹ vychádzala primárne z poznania tzv. normatívnych textov veľkomoravského obdobia.² Nakoľko tieto pochádzajú dokázateľne z obdobia po roku 863, právo – s jemu vlastnou terminológiou – používané na Veľkej Morave pred týmto rokom, nám dlhodobo zostávalo neznáme. Pre dejiny práva Veľkej Moravy boli realizované prvé pokusy o rekonštrukciu terminológie práva pred rokom 863 v nedávnej dobe v niekoľkých publikáciách³ používajúcich historicko-lingvistickú metódu.⁴ Rovnaká metóda je použitá aj v tomto príspevku, v ktorom obdobne predstavíme prvky dobového práva Veľkej Moravy, ktoré by sme mohli nazvať „sporový proces“⁵ a jeho hlavnej terminológie pozostávajúcej zo slov *súd* – *sudca* – *súdenie*. Ak však použijeme slovné spojenie „sporový proces“ je nutné uviesť, že sa jedná o neologizmus, dobovému domácemu jazyku neznámy.⁶ Rovnako tak aj termíny *súd* – *sudca* – *súdenie* v skúmanej dobe mohli mať (a zrejme aj mali) mierne odlišný význam od ich súčasného ponímania.⁷

Veľkomoravské normatívne texty boli bohaté na používanie termínov „sporového procesu“.⁸ Najviac z týchto termínov bolo obsiahnutých v Nomokánone. Aj napriek tomu, keďže Nomokanon je viac-menej „len“ prekladom byzantského vzoru, v ktorom sú primárne obsiahnuté normy cirkevnoprávne, dlho bolo prezentované, že nie je možné podľa obsahu noriem v ňom obsiahnutých priamo rekonštruovať priebeh sporového procesu veľkomoravského práva.⁹ Z tohto dôvodu

¹ Pozri bližšie napríklad: Mosný, P. – Laclavíková, M.: Dejiny štátu a práva na území Slovenska I. od najstarších čias do roku 1848. Šamorín: Heuréka, 2010; Mosný, P. – Laclavíková, M.: History of state and law on the territory of Slovakia I. From ancient times till 1848. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2009, s. 14; Mosný, P. – Hubenák, L.: Dejiny štátu a práva na Slovensku. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2005; Švecová, A. – Gábriš, T.: Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2009.

² Tzv. juridiká. Slovné spojenie *normatívne texty veľkomoravského obdobia* budeme pre účely tejto práce používať na súborné označenie Súdneho zákonníka pre ľud (v texte aj Zákonník, ZS), Ustanovení svätých otcov (v texte aj Ustanovenia), Napomenutí vladárom (v texte aj Napomenutia), ale aj Nomokánona. Namiesto slovných spojení „právne predpisy“ a „právne normy“ zámerne v tejto práci používame pojmy „normatívny text“, resp. „juridiká“. Tým reflektujeme pochybnosti o reálnom význame týchto textov ako právnych predpisov či noriem – a to najmä s poukazom na nedostatok dôkazov o ich právnej záväznosti, osobitne o ich prijatí (schválení) zákonodarným orgánom a o ich reálnom vynucovaní v praxi.

³ Gábriš, T. – Jáger, R.: Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016.

⁴ Niektoré časti tohto príspevku boli publikované aj v diele Jáger, R.: Sporový proces v práve Veľkej Moravy. In: Štát a právo, 5, č. 1-2, 2018, s. 109-149.

⁵ Termíny sporového procesu obsiahnuté v Nomokánone: *Istina, rokъ, narokъ, obroкъ, narečєnъ, izdrečєnije, rečєtъ, otrєčєnije, otrєčєnъ, oklevetanije, kleveta, oklevetaniъ, težja, težju imatъ, prja, prju imatъ, pritъ sє, supъrъ, kazniti, pritъknєtъ, pokajanije, kļєtva, kļєtvoprestupnikъ, prokļєtъ, kajati, postъ, sъblazna, ustrojenije, ustroitъ, vina, vinєnъ, sōd/sud, ospъžєnije, sōditъ, sōdii, obida, obidєnyj, otvєštati, ispovєštъ, ispytaniъ, zvanъ*. Pre obmedzený rozsah tejto publikácie sa však budeme venovať primárne len termínom *súd* – *sudca* – *súdenie*.

⁶ Slovným spojením „sporový proces“ pre účely tejto práce budeme rozumieť rozhodovanie sporov vo všeobecnosti, bez určovania konkrétneho subjektu, ktorý rozhodovanie v spore vykonáva.

⁷ Primárnym rozdielom medzi súčasným a minulým ponímaním sledovaných termínov práva je hlavne to, že súčasný termín práva sú pomerne exaktné. Súčasný právny jazyk sa snaží o čo najpresnejšie vymedzenie obsahu termínu, tak aby obsah bol zrejmy, a – pokiaľ je to možné – neprípúšťal viac možných výkladov. Minulý jazyk túto vlastnosť do značnej miery absentoval. Dalším vážnym rozdielom v ponímaní daných termínov v minulosti je aj pomerne väčšia významová šírka termínov, resp. polysémia. Je na mieste podotknúť, pokiaľ hovoríme o exaktnosti právneho jazyka, tento aspekt dostal jazyk práva až v dobe najnovšej. Prakticky až po druhej svetovej vojne bola ustanovená komisia, ktorá mala jazyk práva zjednotiť a ustanoviť jeho jednotnú slovnú a významovú podobu.

⁸ Podotýkame, že v tejto štúdii sa nevenujeme všetkým termínom sporového procesu existujúcim v dobovom práve, ale primárne sa sústredíme na tie, ktoré sa nachádzajú v Nomokánone. Táto práca preto tvorí doplnenie našich predchádzajúcich prác, v ktorých sme sa predmetnou problematikou čiastočne zaoberali, avšak sústredili sme pozornosť skôr na termíny obsiahnuté v ZS, Napomenutí a Ustanoveniach.

⁹ K otázkam byzantských vzorov pre bohoslužobné tradície na Slovensku pozri bližšie Marinčák, Š.: O skúmaní byzantskej tradície na Slovensku z hľadiska hudobnej bohoslužobnej tradície. In: Slavica Slovaca, 2020, roč. 55, č. 1,

bolo v dejinách práva dlho opomínané skúmanie práve Nomokánona ako prameňa poznania prvkov práva Veľkej Moravy.

Avšak pre účely tejto práce, vychádzajúc z tézy, že Nomokánon bol najmladším veľkomoravským právnym textom,¹⁰ predpokladáme, že práve jeho terminológia mohla najlepšie reflektovať domáce jazykové prostredie Veľkej Moravy. Ak vychádzame pritom z tézy, že Metod pri jeho tvorbe používal primárne termíny špecifické v domácom jazykovom prostredí Veľkej Moravy (alebo aspoň termíny v slovienčine známe),¹¹ môžeme sa pokúsiť rekonštruovať ako boli niektoré prvky sporového procesu a jeho terminológie v dobovom práve označované.

Na základe prístupných poznatkov jazykovedy je navyše možné určiť, ktoré z termínov sporového procesu obsiahnutých v Nomokánone majú dokázateľne západoslovanský či veľkomoravský pôvod, a tieto považovať za pôvodné označenia prvkov sporového procesu na Veľkej Morave. Zároveň predpokladáme, že Metod pri preberaní týchto termínov výrazne nepozmenil ich obsah (pretože by tým tieto termíny stratili svoju zrozumiteľnosť pre adresátov noriem). (Aplikujeme pritom teóriu jazykovej stability: aj keď bol Nomokánon vytvorený až v závere pôsobenia Metoda na Veľkej Morave, za čas od príchodu byzantskej misie do doby, kedy bol vytvorený Nomokánon, sa jazyk nezmenil natoľko, aby nereflektoval aj predcyrilometodskú dobu). Môžeme preto predpokladať, že prvky sporového procesu týmito termínmi označované (s rovnakým či obdobným obsahom) existovali už pred prekladom Nomokánona.¹²

Avšak, ani termíny sporového procesu, ktoré nemajú dokázateľne západoslovanský alebo veľkomoravský pôvod, nie je možné považovať za úplne neznáme a nezrozumiteľné vo veľko-

s. 15-24. Obdobne aj Marinčák, Š.: Rukopisný irmologion Arch. 8465 Zakarpatského vlastivedného múzea v Užhorode Diplomatický prepis. In: Slavica Slovaca, 2017, 52, č. 3-4, s. 3-416.

¹⁰ Jäger, R.: Časové vymedzenie vzniku veľkomoravského Nomokánona. In: Konštantínove listy, 2018, roč. 11, č. 2, s. 67-77.

¹¹ Pre účely tejto práce termínom „Slovieni“ označujeme obyvateľstvo Veľkej Moravy. Slovieni hovorili jazykom, ktorý je označovaný ako slovienčina. Hoci sa aj v odbornej literatúre stretávame s názorom, že obyvateľstvo Veľkej Moravy by sme mali označovať ako „starí Česi“, či „starí Slováci“, z jazykového uhľu pohľadu tieto termíny nie sú pre účely našej práce celkom vhodné. Vychádzame pritom z akceptovania základného atribútu každého národa v zmysle existencie jeho jazyka: v období veľkomoravskom ešte nebol plne vytvorený jazyk český ani jazyk slovenský. To však neznamená, že by sme mali vážne námietky proti používaniu slovných spojení „starí Česi“, „starí Slováci“ pri ich používaní v literatúre v inej súvislosti za účelom zjednodušenia prejednávanej problematiky alebo za účelom budovania „národnej hrdosti“. K otázke vzťahu jazyka, kultúry a identity pozri bližšie napríklad Lenovský, L.: Vzťah jazyka, kultúry a identity v prostredí etnických minorít. In: Slavica Slovaca, 2018, roč. 53, č. 3-4, s. 243-251; Botík, J.: Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Bratislava: LÚČ, 2007. K uvedenej problematike a rôznorodosti názorov v tejto oblasti pozri napríklad aj Doruľa, J.: Slováci a ich reč (Príspevok k starším dejinám slovenčiny). In: Jazykovedný časopis, 1973, roč. 24, s. 131-141; Doruľa, J.: Z histórie slov špán-kňahňa (kňahňa)-kňaz. In: Slovenská reč, 1973, roč. 38, s. 349-356; Doruľa, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1977; Doruľa, J.: O vývine pomenovania Slovákov. In: Zahraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo. Martin: Matica slovenská, 1984, s. 259-269; Doruľa, J.: Slovenské slovo priš a "maďarizmy" v slovenčine. In: Slovenská reč, 1989, roč. 54, č. 6, s. 354-360; Doruľa, J.: Jazykovo-historické etapy vývinu slovenskej identity. In: Seminár Integrovaný šok. Bratislava: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, 1996, s. 108-113; Doruľa, J.: Veľkomoravská a cyrilo-metodská tradícia u Slovákov. In: Slovenské pohľady, 2000, roč. 116, č. 5, s. 42-45; Doruľa, J.: O krajine a vlasti starých Slovákov, Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2011. 92 s.; Doruľa, J.: Slováci medzi starými susedmi (môžu byť aj Slováci starí?). Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2015.

Jazyk, ktorý sa na Veľkej Morave používal, bol až omnoho neskôr nazvaný ako jazyk sloviensky. Jedná sa síce o neologizmus, ale tento termín je v súčasnosti akceptovaný ako *terminus technicus*. Je nutné odlišovať jazyk sloviensky, ktorý bol jazykom bežného obyvateľstva od jazyka staroslovienského. Tento vznikol v dôsledku interakcie slovienského jazyka, a južnoslovanského nárečia, ktorým hovorili Konštantín a Metod. Práve starosloviensčina (hoci aj názov starosloviensčina je neologizmom) sa stala kultúrnym a liturgickým jazykom Veľkej Moravy, ale aj jazykom jej práva a vyučovacím jazykom.

¹² Termíny sporového procesu súd – sudca – súdenie sú obsiahnuté aj v iných veľkomoravských normatívnych textoch. V niektorých prípadoch sú termíny používané na označenie toho istého pojmu identické, inokedy nie.

moravskom jazykovom prostredí (v slovienčine) a vo veľkomoravskom práve.¹³ Mnohé z týchto termínov majú praslovanský pôvod, a u niektorých dokážeme určiť aj ich podobu a význam v praslovančine. Ak je tento význam a podoba slova v praslovančine a staroslovenčine identická, alebo aspoň veľmi podobná (a zároveň existovali obdobné slova s podobným významom aj v archaickej slovenčine a češtine), môžeme aspoň predpokladať, že identické či podobné slová sa nachádzali aj v slovienčine, hoci nemuseli byť špecifické len pre Veľkú Moravu (ale aj pre iné krajiny používajúce slovanské jazyky). Ak predpokladáme, že aspoň niektoré slová, ktoré sú termínmi sporového procesu obsiahnutými v Nomokánone, existovali aj v slovienčine, je možné predpokladať, že tieto slová boli termínmi aj dobového práva už pred príchodom Konštantína a Metoda.

V nasledujúcom texte sa snažíme poukázať na to, či predmetný termín obsiahnutý v Nomokánone má slovný základ v praslovančine, a či sa vyskytoval aj v archaickej češtine alebo slovenčine, a následne sa pokúšame určiť, či takéto slovo mohlo existovať aj v slovienčine. Zisťujeme tak, či termíny sporového konania obsiahnuté v Nomokánone majú paralelu v slovienčine, a či môžeme predpokladať existenciu prvkov práva označovaných týmito domácimi slovami aj na Veľkej Morave. Text nasledujúcej podkapitoly obsahuje textové ukážky predmetného termínu Nomokánona.

Termíny označujúce súd, sudcu, súdenie

Podľa Etymologického slovníka jazyka staroslovenského má termín „*sъdъ*“ význam súd, súdny spor. Sekundárne sa uvádza aj význam zbor sudcov, tribunál, súdna moc, spor, rozsudok, trest, ale aj právo, spravodlivosť, úsudok, názor, rozhodnutie, ustanovenie. V spojení *sъdъ сътворити, исправляти* súdiť, rozsudzovať. V spojení *sъdъ приѣти, приѣти* byť odsúdený, podrobiť sa rozsudku. V spojení *sъdъ приѣти съ чѣмъ* súdiť sa s niekým. Slovník následne uvádza výpočet viac ako tridsiatich derivátov termínu *sъdъ* (niekedy aj v spojení s inými slovami):

сѣдѣнь: súdny

дѣнь сѣдѣнь: súdny deň, deň posledného súdu

законъ сѣдѣньи людѣмъ: občiansky zákonník

сѣдити кому/чѣсому, кого/ѣто: súdiť, posudzovať, posúdiť, posudzovať, rozsudzovať.

сѣдити (s datívom): odsúdiť, odsudzovať¹⁴

сѣдити кому/кого: pomáhať k právu, zastávať sa, zjednať nápravu

содити чѣто (алебо с инфинит.): súdiť, mieniť, myslieť, dospieť k názoru, rozhodnúť, stanoviť

сѣдити (себѣ): rozhodnúť sa, umieniť si, chcieť

¹³ K problematike používania jazyka na našom území v najstaršej dobe pozri bližšie Žeňuch, P. – Zubko, P. et al.: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2017; Žeňuch, P. – Zubko, P.: Diecézne štatúty Michala Manuela Olšavského z rokov 1752–1758. In: Slavica Slovaca, 2019, roč. 54, č. 3-4, s. 5-34; Žeňuch, P. – Uzeňova, E. – Žeňuchová, K. (eds.): Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2013; Žeňuch, P. – Николова, С. (eds.): Климент Охридский а jeho přínos pro slovanskú a európsku kultúru. Bratislava – Sofia: Slovenský komitét slavistov, 2017; Žeňuch, P. (ed.): Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2007; Žeňuchová, K.: Osobitosti fungovania cirkevnej slovančiny v nekánonických písomnostiach karpatskej proveniencie. In Žeňuch, P. – Zubko, P. et al.: Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov. Monotematický súbor štúdií. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, 2017; Žeňuch, P. a kol.: Užhorodský rukopisný Pseudozonar – Pravidlá mníšskeho a svetského života z prelomu 16.–17. storočia. Bratislava – Moskva – Sofia – Košice: Veda, 2018; Dudášová-Kriššáková, J.: Kapitoly zo slavistiky. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2001; Dudášová-Kriššáková, J.: Kapitoly zo slavistiky II. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta, 2008.

¹⁴ K termínu *сѣдити* pozri bližšie Kurz, J.: Učebnice jazyka staroslovenského. Praha: SPN, 1969, s. 107, 113.

sŕždenije: úsudok, rozhodnutie
sŕdii: sudca, sudcovia¹⁵
kn'igŕ sŕdii: kniha sudcov
kn'igŕ sŕdiiskŕje: kniha sudcov
sŕdiinŕ: sudcov
sŕdivŕ: schopný posúdiť
sŕditelŕ: sudca
sŕdište: súd, súdna stolica, súdna budova
sŕdište, sŕdište: spor, súd, úsudok
sŕdba: súdny výrok, rozsudok, odsúdenie, právo, spravodlivosť, zákon, príkazanie.
osŕditi, otŕsŕditi: odsúdiť
osŕdŕnŕ: vzťahujúci sa k odsúdeniu
osŕždenŕ: odsúdený
neosŕždenŕ: neodsúdený, bezúhonný
osŕždati, otŕsŕždati: odsudzovať, súdiť
osŕždenije, usŕždenije: odsúdenie
posŕditi: posúdiť, rozsúdiť, rozhodnúť
posoŕždenije, prisŕditi: odsúdiť
rasŕditi: rozsúdiť, rozvážiť, posúdiť
rasŕždati sje: sporiť sa
rasŕždenije: úsudok
sŕsŕditi: posúdiť, rozsúdiť
preŕždeosŕždenije: predsudok, predpojatosť¹⁶

V nasledujúcom texte poukážeme, ako bol v Nomokánone (a sekundárne aj v ostatných normatívnych textoch veľkomoravského obdobia) označovaný subjekt vykonávajúci súdenie.¹⁷ Pozornosť pritom budeme venovať aj pôvodu týchto termínov a pokúsime sa určiť, či tieto termíny boli známe aj v slovienčine, teda či boli známe aj v domácom jazykovom prostredí Veľkej Moravy, alebo do tohto prostredia boli inkorporované prostredníctvom činnosti solúnskej misie. Zároveň sa pokúsime odpovedať aspoň v hrubých črtách na otázku, kto súdenie vykonával a či sa súdenie v danom období vykonávalo kolektívne alebo individuálne. Taktiež sa pokúsime zodpovedať otázku, či už vo veľkomoravskom období možno predpokladať existenciu aj cirkevných súdov.

V Nomokánone možno nájsť dvadsaťštyri použitia termínu *sŕdŕ* a slov z neho odvodených. Význam staroslovienského *sŕd* (s jeho rôznymi odvodenými tvarmi) bol v Nomokánone jednak súd, ale aj súdenie, rozhodovanie, rozhodnutie. Slovo *sŕdii* bolo používané vo význame sudca, *osŕždenije* vo význame odsúdenie, rozhodnutie. Takmer vo všetkých textových ukážkach mali sledované termíny právny význam. Použitie termínu súd (s jeho základnými odvodenými tvarmi) možno nájsť v týchto častiach Nomokánona:

¹⁵ K termínu *sŕdii* pozri bližšie: Kurz, J.: Učebnice jazyka staroslověnského, c. d., s.63, 64, 65.

¹⁶ Janyšková, I. et al.: Etymologický slovník jazyka staroslověnského, 14 diel. Praha: Academia, 2008, s. 861.

¹⁷ Úmyselne používame slovné spojenie „subjekt vykonávajúci súdenie“, nakoľko sa jedná o pojem pomerne všeobecný, nakoľko v sebe zahŕňa aj možnosť, že vo veľkomoravskom období „súdna moc“ ešte nemala úplne inštitucionalizovanú podobu. Rovnako odôvodňujeme aj použitie všeobecnejšieho termínu „súdenie“ namiesto slovného spojenia „výkon súdnej moci“. Nepopierame, že už vo veľkomoravskom období existovali aj inštitúcie vykonávajúce „výkon súdnej moci“ (napr. panovník, resp. ním poverení hodnostári), ale máme za to, že popri nich existovali aj naďalej subjekty realizujúce súdenie ako pozostatok systému pred roku 833.

XVI titl(ь) dzi. I jako ne dostoitъ vъ izverženago mѣsto abije s(vę)titi jep(i)s(ko)pa inogo, ašte paky izverženъ i pravъdnago suda vъziskajetъ.

XVII zi. Jako ne dostoitъ izverženymъ liturgija prikasati sę, ni že choditi kъ c(ę)s(a)rъstvuj-uštemu ni ogavija dajati sluchomъ jeho bolъšago sъnъma suda oslušavъše.

VIII tit(ь)l(ь) i. V sudě že ep(i)s(ko)ple da budetъ tъ, ašte podobajetъ vъsprijati cĕnu li ni, zane množiceju prosto prodanýchъ vъzyratiti imъ simъ množaišju cĕnu.

XI titl(ь) ai. Ašte kotoryi ep(i)s(ko)ръ mirъskymi vlasteli i pomoštъju priimetъ c(ь)rk(ь)vъ li sud(ь) izvъržetъ s(ę) i otlučitъ s(ę) ot c(ь)rk(ь)ve i pričastajuštii sę jemъ vsi.

XII titl(ь) vi. I se že ne o sobě, nъ sudomъ i umolenijemъ mnogъ jep(i)s(ko)ръ i ublęženijemъ velijemъ da byvajetъ.

XV titl(ь) ei. Ašte budetъ klirik(ь) prę sъ svoim(ь) ep(i)s(ko)pomъ ili sъ iněmъ, to ot sъnъma oblastnago sudъ da priimutъ.

XVI titl(ь) dzi. Ašte kotoryi jep(i)s(ko)ръ pri jeterěchъ grěsěchъ oklevetanъ byvъ sudъ pri-jemletъ ot vsěchъ oblastnъchъ jep(i)s(ko)ръ i vsi sъglas(ь)no na nъ jedinъ sъvětъ da izdrekutъ, i sъ k tomu ot nichъ suda da ne prijemletъ, nъ da budetъ tvrdo inoglasije oblastnъchъ jep(i)s(ko)ръ izdrečenie.

XLIII tit(ь)l(ь) mg. Takovaja ubo oskvъrnъnija s(vę)tychъ c(ь)rk(ь)vъ vidimъ, ljudъskymъ že sudomъ ne predajmъ, jako nevъstęženago ljubodějania neradъnъje sušte.

XLVI titl(ь) mdz. Sъsuda zlata li srebrenago služъbnago s(vę)ta. ... Ašte li sę kto obręšetъ sę stvorъ, zakonъnyi kanonъ sa sudi/tъ jemu.

XLVIII tit(ь)l(ь) mn. Ne vremenъno bo sudimъ takovaja, nъ obrazu vъnimajemъ pokajania. ... Ne mozěmъ ubo pogybnuti sъ takovymi, nъ vъzbojavъše sę težkago suda i strašnago d(ь)ne vъzdanija G(o)s(podъ)nę predъ očima priimъše, ne vъschoštemъ čjužimi grěchy pogybnuti.

Použitie termínu sudca, súdenie a ostatné tvary odvodené od koreňa súd možno nájsť v týchto častiach Nomokánona:

IX titl(ь) th. Ašte kyi jep(i)s(ko)ръ s(vę)štenъ ne idetъ vъ oblastъ, vъ njuže jestъ narečenъ, ne po svojej voli, nъ ljudъskago radi neračenia li inoja radi viny, ne ot sebe semu byvъšju, tъ da imatъ č(ь)stъ i služъbu tьkmo, a da ne obladajetъ veštъmi c(ь)rk(ь)vъnymi, ideže sъbirajetъ sę, nъ da židetъ sego, dondeže oblastnyi svъršenъi sborъ sudivъ pretojašteje rečetъ.

XIV titl(ь) di. Edinoju učinenyja vъ klirosě li mnichy vyvъša osudichomъ, da ni vъ vojnъstvo ni vъ sanъ mirъskъi vъlazetъ.

XV titl(ь) ei. Ašte kotoryi klirikъ sъ klirikomъ težju imat(ь), da ne ostavljetъ svojego jep(i)s(ko)pa i kъ ljudъskymъ sudijamъ pririšetъ, nъ preže da skažetъ veštъ svoju jep(i)s(ko)pu da jep(i)s(ko)ръ povelĕnijemъ svoimъ, priznavъ obě straně chotęstaja sę prěti, sъ načalъnymi svoimi popy pravъdnъno da ustroitъ.

XXIV titl(ь) kd. Vđovici že izbraněi vъ čislo vdovъ, sirěčъ služašti podъ c(ь)rk(ь)vъju, sudi apo(o)s(to)lъ Pavelъ posagajušti prežrene byti.

XXVI titl(ь) kdz. Jako ne dostoitъ slugamъ mѣsta iměti vъ dijakonъstvě ni prikasati sę c(ь)rk(ь)vъnychъ sъsuděchъ.

XXXIV titl(ь) ld. Ašte ubo vdovica grěchu povinъna jestъ težku, jako Ch(ri)s(to)vy otvъrgъši sę věry, čo podobajetъ pomyšletъ o d(ě)vě, jaže nevěsta Ch(ri)s(to)va i sъsudъ č(i)stъ, poručenъ vl(a)d(y)cě? ... Těmъže vdovica ubo jako rabyni oskvъrnъnna usožajetъ s(ę), d(ě)v(i)ca že sudovi preljudoděica povinъna jestъ.

XLI tit(ь)l(ь) ma. Ustavlęjai ubo zakonomъ sъčetaniju s nimъ ženu i inu privodę, preljuděj-anъnomu sudovi povinъnъ jestъ po g(o)s(podъ)nju rečeniju. Ustavleno jestъ o(tъ)ci takovymъ plakati sę vъně a lět(o) a v poslušati a z stojati sъ věrnymi a g podъpadati ti tako prinošenii pričastati sę, ašte sъ slъzami pokajutъ s(ę).

L tit(ь)l(ь) n. Ašte kto ot jep(i)s(ko)pъ li ot popovъ li ot dъjakonъ po ustavě semъ dъrznety na razvraštenije ljudemъ i smuštenije c(ь)rk(ь)v(ь)nikъ osobstvovati i sъ židъmi stvoriti pasku, sego s(vę)tyi sborъ otolě kromě c(ь)rk(ь)ve byti sudilъ jestъ, jako ne tьkmo sebe grěchъ sbirajetъ, nъ mnogomъrastelěnija i razvraštenija vinu byvajemu.

Na základe týchto textových ukážok možno konštatovať, že termín súd a jeho deriváty v predmetných ukážkach boli takmer výhradne používané plne alebo v prevažne právnom význame. Možno preto predpokladať, že význam týchto termínov bol už v danom období ustálený, a taktiež možno predpokladať, že tieto termíny sa aj v domácom jazykovom prostredí pravdepodobne používali už dlhší čas.

Aj v ostatných (minulých aj súčasných) slovanských jazykoch je termín súd používané prevažne v právnom význame. Je zrejmá podobnosť týchto slov používaných vo väčšine slovanských jazykov.¹⁸ Podobnosť je spôsobená tým, že všetky tieto slová sú odvodené od praslovanského *sъdъ označujúcim okrem samotného súdu aj zbor sudcov a súdne pojednávanie, miesto konania súdu¹⁹ alebo súdne zasadnutie.²⁰ Sekundárnym významom je len v niektorých slovanských jazykoch²¹ aj *posúdenie*, *úsudok*, či *osud* (avšak aj koreňom týchto slov je základ „súd“). Aj na základe toho, že len v niektorých slovanských jazykoch sa používa slovo súd (v adekvátnom domácom variante) aj v inom ako právnom význame možno rezultovať, že pôvodným praslovanským významom slova *sъdъ bol význam prevažne právny. Len sekundárne (a len v niektorých jazykoch) došlo k vytvoreniu významu posudzovanie, hodnotenie etc.

¹⁸ V bulharčine *sъdъ*, macedónčine *sudъ*, srbochorvátčine *sûdъ*, slovinčine *sôdъ*, slovenčine ako aj staročestine *sûdъ*, v češtine *soudъ*, hornej lužičtine a dolnej lužičtine *sudъ*, bieloruštine, ukrajinčine a ruštine jednotne *sudъ*.

¹⁹ Pri určovaní pôvodu slova súd možno aplikovať teóriu sémantickej motivácie v nemeckom jazykovom prostredí. Nemecké *setzen* vo význame „usadiť sa, posadiť sa“ ako aj *sitzen* vo význame „sedieť“ sa substantizovali na morálnoprávne slová *Satz* „zásada“, *Satzung* „stanovy“ a v nakoniec aj na slovo *Gesetz* vo význame „zákon“. Prechod od významu z pôvodného významu označujúceho fyzické sedenie *setzen/ sitzen* na význam morálno-právny *Satz > Satzung > Gesetz* je zrejmý. Na základe tejto tézy Šimon Ondruš poukazuje, že aj v slovanskom jazykovom prostredí slovo zasadnutie (u nás používané napríklad ako slovné spojenie „súdne zasadnutie“, „zasadnutie rady“), je len derivátom slova sedenie. Ondruš zároveň tvrdí, že pôvodným etymologickým koreňom týchto slov bol praslovanský *soNdъ, ktorý sa postupom času zmenil na *sodъ (s významom sedenie, zasadnutie). Možno teda konštatovať, že súčasné slovo súd má svoj pôvod v praslovanskom *sъdъ označujúcim pôvodne sadnutie si, či sedenie (vo fyzickom význame): sedenie bolo imanentnou súčasťou konania súdnych procesov Slovanov, a preto bolo nazvanie sedenia vo fyzickom význame prenesené aj na celý proces rozhodovania o vine či nevine. Z pôvodného fyzikálneho termínu označujúceho „sadnúť si, sedieť“ bolo následne abstrahované morálno-právne označenie celého procesu súdovania. Vzhľadom na to, že počas „súdnych zasadnutí“ či zasadnutí poradných orgánov kniežaťa dochádzalo aj k prijímaniu noriem regulujúcich správanie sa obyvateľstva vzniklo aj slovo „zásada“. Slovo, ktoré v sebe kombinuje pôvodný fyzický proces sadnutia si, ale aj jeho abstrahovaný význam súdovanie, to je určovanie, ktoré správanie je vhodné a ktoré vhodné nie, teda v našom ponímaní, určovanie zásad konania. K uvedenej problematike pozri bližšie Ondruš, Š.: Odtajnené trezory slov III. Martin: Matica slovenská, 2004.

²⁰ Pre slovanské jazykové prostredie je však možné ešte aj zovšeobecnenie vyplývajúce z praktického konania súdnych zasadnutí popísaných v Ruskej pravde. Sme si vedomí, že tento dokument časovo ani geograficky nezapadá do nami popisovaného obdobia, ale hoci sa jedná o dokument mladší, sme toho názoru, že tak popísaný výkon súdu ako je podaný v tomto dokumente sa mohol realizovať aj u ostatných slovanských národov skoršieho obdobia. Podľa popisu v Ruskej pravde bol súd zasadnutím, na ktorom knieža alebo osoba ním poverená vynášali „súdy“ nad previnilcom. O súde Izaislava Mstislaviča nad Rostislavom je v Ruskej pravde zaznamenané, že keď sa Rostislav dostavil bol mu postavený šiator a bolo mu prikázané sedieť v ňom. Pri popise súdu Vladimíra Mstislaviča nad Mstislavom Izislavičom bolo obžalovanému prikázané sedieť v „*ikonomle kelbъ*“ zatiaľ čo sudca sám sedel v „*igumeni kelbъ*“. Rovnako aj keď sa konal súd na brehu rieky Oky bolo zúčastneným prikázané „*isiti v šatre*“ (sedieť v stane) zatiaľ čo sudca sám „*sede v polъstnici*“ (sedieť za oponou, za závesom, oddelene). Hoci popisované súdne zasadnutia sa konali v dobe mladšej (v dobe kedy praslovanské jazykové spoločenstvo bolo už rozpadnuté) nie je dôvod predpokladať že fyzický výkon „sedenia, sadnutia si“ ako súčasť súdnych rozhodnutí u Praslovanov neprebíhal podobne ako to bolo vyššie popísané. Pašuto, V. T. – Cherepnin, L. V.: Drevnerusskoje gosudarstvo i jego meždunarodnoje značenie. Moskva: Nauka, 1965, s. 70-71. Porovnaj s Backus, O. P.: Legal Analysis and the History of Early Russian Law. In: Slavic Review, Vol. 31, No. 2, 1972, s. 283-290.

²¹ Macedónčina, srbochorvátčina, slovinčina, slovenčina, čeština.

Keďže slovo *spd* existuje takmer vo všetkých slovanských jazykoch a má praslovanský základ, možno predpokladať, že už v období praslovanskom pravdepodobne existovalo aj používanie slova *spd* s významom súdenie, rozsudzovanie, rozhodovanie.²²

Ak konštatujeme, že pravdepodobne už v praslovanskom období bolo slovo *spd* používané na označenie súdu, či súdenia, je možné predpokladať existenciu „súdov“ už v praslovanskom období. Zároveň je však nutné podotknúť, že pred rokom 833 nepredpokladáme existenciu súdov ustanovovaných nositeľom štátnej moci, ale súdenie mohlo existovať napríklad v rodinnom prostredí, kde otec rodiny mohol „súdiť“/„rozhodovať nad osudom“ jemu podriadených členov rodiny. Obdobnú právomoc mohol mať aj najvyšší predstaviteľ menších či väčších územných jednotiek, kde postupne vznikali prvky miestnej správy, na základe ktorých postupne vznikli aj kniežatstvá. Nie je teda vhodné predpokladať existenciu súdov už v praslovanskom období v takej podobe, akú im dávame v období rozvíjania či existencie štátnej moci len preto, že existovali slová slúžiace na označenie súdov.²³

Na základe existencie slova *spd*, ktorým boli označované súdy v praslovanskom a veľkomoravskom období, však nie je možné hodnoverne odpovedať na otázku, či na Veľkej Morave vykonávali súdenie individuálni sudcovia, ale súdne „kolektívne orgány“. Otázkou výkonu súdenia jednotlivcom alebo kolektívom v slovanských spoločenstvách sa zaoberal Gerhard Köbler, ktorý tvrdí, že idea individuálneho sudcu predstavuje len dôsledok cirkevného vplyvu v zachovaných písomných pamiatkach. Podľa neho archaické spoločenstvá nepoznali ideu individuálneho sudcu, ale iba kolektívne súdenie na zhromaždeniach (*placitum*).²⁴ Takéto súdy totiž podľa neho spomína aj Helmold z Bosau v 11. storočí, keď uvádza, že Slovania sa súdia pri posvätných duboch zasvätených bohu Prove, a každý druhý deň v týždni sa tu schádzajú s kniežaťom a kňazom²⁵ kvôli súdom.²⁶

Výkon kolektívneho súdenia sa teda predpokladá najmä v predštátnej spoločnosti.²⁷ Jeho existenciu by mohlo dokazovať slovné spojenie *oblastny sborъ* opakovane používané aj v Nomokánone.²⁸ Ak toto slovné spojenie reflektuje zaužívaný výraz v domacom jazykovom prostredí, možno práve takto boli nazývané inštitúcie vykonávajúce kolektívne súdenie. V jednom prípade je použité konkrétnejšie slovné spojenie *vsękoi oblasti s(ve)tyi sborъ*. Možno že slovné spojenie *vsękoi oblasti s(ve)tyi sborъ* bolo použité na špecifikovanie konkrétneho „cirkevného“ kolektívneho súdu oproti starším všeobecným kolektívnym súdom nazývanými *oblastny*

²² K problematike vzniku, vývoja a používania slova *súd* v jazykovom prostredí Veľkej Moravy pozri bližšie Jäger, R.: Rekonštrukcia súdneho procesu v predcyrilometodskom a cyrilometodskom práve. In: Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2015. Bratislava: PrF UK, 2015, s. 498-510.

²³ Gábriš, T. – Jäger, R.: Dispute resolution in Great Moravia and the role of Posluch. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanistische Abteilung, 135 (1), s. 325-343; Gábriš, T. – Jäger, R.: Back to Slavic Legal History? On the Use of Historical Linguistic in History of Slavic Law. In: Frühmittelalterliche Studien, 2019, 53, s. 39-66; Lysý, M.: Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnem stredoveku. Bratislava: Atticum, 2014, s. 107; Lysý, M.: „Veľkomoravský štát“. In: Quid leges sine moribus? Trnava: TRUNI, 2014, s. 267; Šoltys, D.: Repetitóriom teórie práva. Bratislava: Iuris Libri, 2021; Šoltys, D.: Zákon, morálka a sudca. In: Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci, Košice: UPJŠ, 2014, s. 485-494;

²⁴ Naproti tomu však aj sám rozoznáva pojem tuomen, sonan, či germánsky rihter, ktorým je podľa neho ten, kto dáva spravodlivosť – nie sudca, ale naprávač krivdy. Köbler, G.: Richten – Richter – Gericht. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 1970, 87, s. 57-113, najmä 77-78.

²⁵ Za zmienku na tomto mieste stojí určite aj to, že termín označujúci knieža *kněz* a neskorší termín označujúci kňaza (tiež v podobe *kněz*), boli identické.

²⁶ Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*. Prel. Jan Zdichynec. Praha: Argo, 2012, s. 149, kap. LXXXIV.

²⁷ Gábriš, T. – Jäger, R.: Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 226.

²⁸ 263 I, 276 X, 359 L.

sboru. Avšak toto konštatovanie je čisto hypotetickým a môže byť len prenášaním mladšieho cirkevného inštitútu do skorších dôb.

Hoci sa predpokladá výkon kolektívneho súdenia najmä v predštátnej spoločnosti,²⁹ nie je možné vylúčiť, že aj pred rokom 833 už existovalo súdenie individuálne (z pozície otca rodiny, či hlavného predstaviteľa územnej jednotky miestnej správy). Individuálne súdenie je v predštátnom období vysoko pravdepodobné aspoň u kniežat, ktorých existenciu považujeme za dokázanú aj pred rokom 833.³⁰

V dejinách štátu a práva je všeobecne prijímanou tézou, že najvyšším sudcom krajín stredoveku bol panovník. Nemáme dôvod predpokladať, že by na Veľkej Morave bolo tomu inakšie. Najvyšším sudcom bol teda panovník – knieža. Prakticky však nie je možné, aby vykonával súdenie sám pre územie celej krajiny. Bol to pravdepodobne samotný panovník, ktorý súdnu právomoc prenášal aj na významných predstaviteľov nižších jednotiek miestnej správy (oblasti, strojenia), ktorých nazývame v súčasnej spisbe „župani“. To, či župani prenášali svoju súdnu právomoc na predstaviteľov nižších jednotiek, alebo tak robil priamo panovník sa môžeme len domnievať. Rovnako však môžeme predpokladať aj existenciu výkonu súdnej moci na nižšej úrovni ako len v rovine *oblastí* a *strojení* (teda žúp), nakoľko aj tieto územné jednotky boli dosť rozsiahle, aby mohli byť účinne realizované súdenie aj pre obyvateľov žijúcich ďalej od sídiel hlavných jednotiek miestnej správy. Pomerne uznávaným tvrdením o výkone súdnej právomoci však je, že sudcom pre najnižšiu jednotku miestnej správy obce, resp. vsi, bol ten, kto stál na jej čele. Starosta s vysokou mierou pravdepodobnosti vykonával aj súdenie. Nie presne zodpovedateľnou otázkou je však to, či starosta stál na čele obce, ktorú tvorili primárne členovia rodu, alebo či už vo vsi prevládali nie pokrvné zväzky, ale zväzky určujúce príslušnosť k obci na základe teritoriálneho princípu. (Teda či už v sledovanom období došlo k rozkladu pôvodných rodinných väzieb, ktoré boli v staršej dobe primárnym určovateľom obecnej príslušnosti).³¹ Menšie spory medzi členmi rodinného nedielu³² mohol naďalej rozsudzovať otec rodiny.

V obdobiach postupne sa rozširujúceho kresťanstva a vytvárania správy cirkevných záležitostí ku koncu Metodovho života je možné predpokladať výkon súdnej moci alebo aspoň riešenia sporov aj u kňazov. V oblasti riešenia otázok sporov vo vnútri cirkvi bola v Nomokánone priznaná súdna právomoc biskupom, vo vážnejších prípadoch eparchiálnemu snemu.

Našu pozornosť zaujalo aj slovné spojenie *ľudьskymъ же судомъ*³³ s významom „ľudský/svetský súd“. Mohlo toto slovné spojenie naznačovať, že už na Veľkej Morave existovalo rozlišovanie svetských súdov a cirkevných súdov? Oproti svetským súdom by mohli byť postavené „súdy metropolitu a oblastných biskupov“ *sudomъ mitropolitъ i okreъstьnichъ ep(i)s(ko)pъ*. Tejto téze by mohlo nasvedčovať používanie ďalších slovných spojení: *сѣrkъвьныя i gradъskyja мѣтуть веѣти* (vo veciach cirkevných i svetských), *strojenije c(ъ)rk(ъ)вьноje* (cirkevná správa),³⁴ *ľudьskaja strojenija* (svetské úrady).³⁵

²⁹ Gábriš, T. – Jáger, R.: Najstaršie právo na Slovensku? c. d., s. 226.

³⁰ Pozri bližšie Jáger, R.: Titulatura veľkomoravských panovníkov. In: Teoretické úvahy o práve. Trnava: PrF TU, 2016.

³¹ Rovnako tak je aj možné, že v sledovanom období tento proces rozkladu a premeny v obci stále ešte len prebiehal.

³² Termínom *rodinný nediel* v dejinách práva označujeme najstaršiu formu rodinného spoluzitia, inak nazývanú aj „veľká rodina“. Rodinný nediel mal od najstarších čias omnoho väčší počet členov ako je tomu dnes, vtedajšia „rodina“ mala charakter súčasného rodu, žili v nej na jednom mieste všetky osoby pochádzajúce od spoločného žijúceho mužského predka, teda nielen otec s matkou a ich potomstvo, ale aj strýkovia či bratrance so svojimi manželkami a ich potomstvo. Za súčasť rodiny sa považovali nielen osoby pokrvne spriaznené, ale aj služobníctvo a otroci. Takáto rodina mala niekoľko desiatok členov, niekedy počet členov takejto rodiny mohol byť viac ako sto.

³³ Titl. XLIII.

³⁴ Titl. V.

³⁵ Titl. XVI.

Tieto textové ukážky Nomokónona naznačujú prinajmenšom existenciu slovných spojení vyjadrujúcich odlíšenie svetských a cirkevných súdov (a svetských a cirkevných záležitostí), teda to, že daný jazyk bol schopný vyjadriť takéto rozlišovanie. Máme však za to, že tieto slovné spojenia ešte nereflektujú skutočnú spoločenskú situáciu na Veľkej Morave pred vydaním Nomokónona, ale sú len (terminologicky správnym) prekladom byzantskej predlohy, a reflektujú situáciu v Byzancii.³⁶ Predpokladáme teda, že samostatné cirkevné súdy pravdepodobne neboli zriaďované na území Veľkej Moravy pred príchodom byzantskej misie. Ani preklad Nomokónona do staroslovienčiny ešte nemusel nevyhnutne znamenať bezprostredný vznik samostatného cirkevného súdnictva. Avšak v závere Metodovho života máme doložených mnoho vnútorných sporov medzi hlavnými predstaviteľmi cirkvi, ktoré mohli, alebo museli už byť riešené pravdepodobne na cirkevných súdoch. Prinajmenšom v závere pôsobenia Metoda na Veľkej Morave môžeme už predpokladať existenciu cirkevných súdov. Predpokladáme však, že v myslení ľudí Veľkej Moravy aj tak ešte nedochádzalo k úplnému rozlišovaniu právnej úpravy svetských a cirkevných záležitostí: môže tomu nasvedčovať aj to, že spor medzi zástancami latinskej liturgie a Metodovými učeníkmi vyriešil Svätopluk (svetská hlava štátu). Svätopluk tak v Živote Klimentovom (XI, 33) hovorí o spore medzi franskými kňazmi a kňazmi používajúcimi staroslovienčinu nasledovne: „*Rozsúdím Vás teda ako kresťan. Istotne aj v tejto dogme vynesiem také riešenie, aké som navyknutý vynášať aj v iných veciach.*“³⁷ Následne požiadal obe strany, aby odprisahali, že veria správne a pravoverne. Kto to urobí ako prvý, ten mal spor vyhrať, a tomu Svätopluk dá moc a kňazstvo v cirkvi. Franskí kňazi v tomto boli rýchlejší a v spore vyhrali.

Na základe vyššie uvedeného predpokladáme existenciu cirkevných súdov aspoň v závere pôsobenia Metoda na Veľkej Morave.³⁸ Ich existenciu odôvodňujeme ich potrebou pre riešenie vnútorných problémov v cirkvi (riešenie sporov tzv. *causae ecclesiasticae*). Otázne však zostáva, či tieto súdy už v danom období riešili aj manželské veci (tak ako tomu bolo v neskoršom období). Odpovedať na túto otázku len na základe nám prístupných poznatkov z písomných dokumentov veľkomoravského obdobia nie je možné. Avšak predpokladáme, že cirkev len pomaly získavala moc aj nad riadením (či priamo nad rozhodovaním) manželských záležitostí. Zastávame teda názor, že práve sféra manželského života len pomaly prijímala zmeny spojené s kresťanským svetonázorom.³⁹

Ďalšou otázkou, ktorá vzniká v súvislosti s výkonom sudcovských právomocí, je eventuálne „gramotnosť“ sudcov. V prípade, že súdenie primárne vykonával panovník, resp. župani, alebo iní predstavitelia miestnych jednotiek správy, či hlavy rodín, nie je pravdepodobné, že by títo boli gramotní, nakoľko gramotnosť sa v danom období sústreďovala najmä – ak nie priam výhradne – na klerikov.⁴⁰ Ak by sa normatívne texty veľkomoravského obdobia mali aplikovať

³⁶ Porovnaj s Jáger, R.: Vzťah vládnej moci a cirkvi na Veľkej Morave. In: Slavica Slovaca, 2019, roč. 54, č. 1, s. 3-10; Jáger, R.: Legal and social status of the church in Great Moravia. In: Journal on European History of Law, 2019, 10 (2), s. 115-120; Jáger, R.: Právno-historické aspekty veľkomoravskej štátnosti. In: Slavica Slovaca, 2020, roč. 55, č. 3, s. 427-434; Jáger, R.: Great moravian statehood as viewed by the history of state and law. In: Journal on European History of Law, 2021, 12 (1), s. 78-82.

³⁷ Stanislav, J.: Starosloviensky jazyk 1. Bratislava: SPN, 1978, s. 173.

³⁸ K otázkam sídelného chrámu Metoda pozri bližšie Botek, A.: Metod, arcibiskup „cirkvi moravskej“ a (veľko)moravský katedrálny chrám. In: Slavica Slovaca, 2021, roč. 56, č. 2, s. 191-204, Botek, A.: Metodova panónska ordinácia a otázky situovania sídelného chrámu. In: Slavica Slovaca, 2020, roč. 55, č. 3, s. 435-451.

³⁹ Uvedenej problematike sa venujeme bližšie v Jáger, R.: Lingvisticko-etymologická analýza najstarších termínov rodinnoprávnych vzťahov v západoslovanskom jazykovom prostredí. In: Štát a právo, 2016, roč. 2, č. 1, s. 88-129.

⁴⁰ Primárnou úlohou panovníka a iných vysokých hodnostárov krajiny bola v danom období primárne vojenská služba. Nebolo tomu inakšie ani v ostatných súdobých krajinách, alebo v Uhorsku ranofeudálneho obdobia. Konštatovanie, že napríklad Karol Veľký, ako jeden z najznámejších panovníkov stredoveku bol negramotný je možno prekvapivé pre laikov, avšak pre dejiny daného obdobia je takéto konštatovanie bežným.

v súdnej praxi, vyžadovalo by si to, aby sa sudcovia tieto normatívne texty naučili naspamäť. Keďže primárnou úlohou vysokých hodnostárov krajiny v stredoveku bol najmä výkon vojenskej služby, predstava vojenského hodnostára memorujúceho sa právne texty, ktorým nie celkom rozumie (vzhľadom na to, že sú napísané v cudzom, aj keď čiastočne zrozumiteľnom, jazyku), je príliš idealistická. Realistickejšou je hypotéza, že obsah a výklad týchto textov sa učili žiaci Konštantína a Metoda v škole na prípravu kléru, ktorú títo založili. Učeníci v danej škole študovali jednak písmo, ktorým boli tieto normatívne texty zapísané, jednak ovládali starosloviensky jazyk, ktorý bežnému obyvateľstvu mohol byť nie úplne zrozumiteľným.⁴¹ Môžeme teda konštatovať, že dôležitú úlohu pri súdení mohli plniť práve kňazi (pravdepodobne jediní gramotní príslušníci dobovej spoločnosti), buď ako tí, ktorí priamo rozhodovali na základe noriem obsiahnutých v normatívnych textoch, alebo prinajmenšom ako tí, ktorí pomáhali (predčítali, či vysvetľovali) sudcom obsah a význam normatívnych textov.

Popri týchto všeobecných úvahách o súdení na Veľkej Morave si opakovane kladieme otázku, do akej miery sudy na Veľkej Morave aplikovali právo obsiahnuté vo veľkomoravských normatívnych textoch. Pred rokom 863 (kedy veľkomoravské normatívne texty ešte neexistovali) sudy pravdepodobne aplikovali „len“ obyčajové právo.

Hoci sa nám zachovali normatívne texty veľkomoravského obdobia, v odbornej literatúre sa objavili pochybnosti o ich praktickej aplikácii v právnej/súdnej praxi.⁴² Kizlink pri hodnotení ich významu poprel Vašicovo tvrdenie, že Nomokánon bol „silným zásahom do právnych pomerov Veľkej Moravy.“⁴³ Podľa neho sa toto dielo pravdepodobne v právnej praxi nepoužívalo.⁴⁴ Podobne ako v Ustanoveniach svätých otcov podstatnú časť Nomokánonu predstavovala úprava cirkevných záležitostí. Nie je možné preto vylúčiť jeho aplikovanie (alebo aspoň snahy o jeho aplikovanie) v cirkevnoprávnej rovine. Dokladom, ktorý by mohol naznačovať aplikáciu Nomokánonu v cirkevnej praxi, sú tzv. Svätoemerámske glosy pri kánone, ktorý súvisí so sporom o rozsah Metodových biskupských právomocí. Je možné predpokladať, že text Nomokánonu bol naozaj použitý pri riešení Metodovho sporu⁴⁵ – konkrétne na preklad latinského textu príslušného kánona: glosy poznačené pri kánone obsahujú slovanský text veľmi podobný zachovaným odpisom Nomokánonu. V rovine svetských noriem je ale pravdepodobné, že Nomokánon nezohral veľký význam v podobe platného práva vynucovaného štátom. To však pravdepodobne ani nemalo byť jeho primárnym účelom.⁴⁶

⁴¹ Problematikou vzdelávania na Veľkej Morave sa zaoberáme v práci Jáger, R.: Metod – zakladateľ (právnického) vzdelávania na Veľkej Morave? (Niekoľko úvah o vzdelávaní na Veľkej Morave). In: Gábriš, T. – Horák, O. – Tauchen, J. (eds.): Školy, osobnosti, polemiky. Pocta Ladislavovi Vojáčkovi k 65. narodeninám. Brno: The European Society for History of Law, 2017, s. 206-219; Jáger, R.: Počiatky výučby teológie na našom území. In: Slavica Slovaca, 2022, roč. 57, č. 3, s. 279-289.

⁴² Kizlink, K.: Právo Veľkej Moravy. In: Právnické štúdie, XVII, 1969, 3, s. 437.

⁴³ Vašica, J.: Literární památky epochy velkomoravské. Praha: Lidová demokracie, 1966, s. 63.

⁴⁴ Kizlink, K.: Právo Veľkej Moravy, c. d., s. 437.

⁴⁵ Bartoňková, D. – Havlík, L. – Masařík, Z. – Večerka, R.: Magnae Moraviae Fontes Historici. IV. Prameny k dějinám Velké Moravy. Praha – Brno: Masarykova univerzita, 1971, s. 235. Porovnaj s Bartoňková, D. – Havlík, L. – Masařík, Z. – Večerka, R.: Magnae Moraviae Fontes Historici. I – IV. Prameny k dějinám Velké Moravy. Druhé vydanie. Praha – Brno: Masarykova univerzita, 2008–2013.

⁴⁶ Obdobné pochybnosti môžu vzniknúť aj pri praktickej aplikácii ostatných veľkomoravských normatívnych právnych textov. Vzhľadom na to, ako pomaly boli zmeny v stredovekej spoločnosti prijímané, môžeme predpokladať aj to, že ak aj nositeľ verejnej moci v danej dobe ich vyhlásil za „právo“, správanie obyvateľstva sa v súlade s týmito normami nastávalo len pozvoľna, a možno predpokladať, že obyvatelia sa naďalej správali na základe noriem svojho pôvodného obyčajového práva. Paralelu môžeme vidieť aj napríklad v prijatí kresťanstva. V prípadoch, kedy bola realizovaná kristianizácia „zhora“, teda pokresťančením panovníka a ľudí z jeho okolia, nemôžeme automaticky predpokladať bezprostredné prijatie kresťanského spôsobu života všetkým obyvateľstvom. Aj v prípade, že by k prijatiu kresťanstva bežným obyvateľstvom došlo, stále sa predpokladá obdobie „hrubého“ kresťanstva, či obdobie kresťansko-pohanského synkretizmu, kedy

Napriek tomuto konštatovaniu však význam veľkomoravských normatívnych textov pre poznanie dobového jazyka je nepostrádateľný. V normatívnych textoch veľkomoravského práva sú zachytené termíny dobového jazyka bežného obyvateľstva danej krajiny. Takýto prínos nie je možné nájsť v dobových právnych textoch západoeurópskych krajín (alebo aj neskôr existujúceho Uhorska), ktoré sú písané najmä po latinsky, a ich pôvodná domáca jazyková terminológia vo veľkej miere upadla do zabudnutia. Normatívne právne texty veľkomoravského obdobia teda možno neboli v praxi dôsledne dodržiavané a ani vynucované, aj napriek tomu zohrali významnú úlohu: nebyť ich, poznanie terminológie dobového jazyka (nielen práva a jeho inštitútov) by bolo buď celkom nemožné, ale omnoho komplikovanejšie ako je tomu teraz.

Historical and Linguistic Contexts of the Terms *Court – Judge – Judging* in Great Moravian Law

Róbert Jáger

The importance of Great Moravian normative texts for knowledge of the contemporary language is indispensable. In the normative texts of Great Moravian law, the terms of the contemporary language of the common population of the given country are captured. Such a contribution cannot be found in the contemporary legal texts of Western European countries (or even the later existing Hungary), which are written mainly in Latin, and their original domestic language terminology has largely fallen into oblivion. Thus, the normative legal texts of the Great Moravian period may not have been strictly observed or enforced in practice, but they nevertheless played an important role: if it were not for them, knowledge of the terminology of the period language (not only law and its institutions) would be either completely impossible, but much more complicated than it is now.

Ľudia len pozvoľne menili svoje správanie podľa nových noriem. Aj ak sa však Nomokánon v praxi vo veľkej miere nevyužíval, je nutné zdôrazniť jeho význam spočívajúci v tom, že Nomokánon vďaka svojmu rozsahu a právnomu obsahu zachytáva veľké množstvo slovanských právnych termínov, z ktorých mnohé sa nevyskytujú v žiadnom inom zo skúmaných normatívnych textov veľkomoravského obdobia. Z tohto uhla pohľadu význam Nomokánonu prekoná aj Súdny zákonník pre ľud, doteraz považovaný za najdôležitejší prameň poznania veľkomoravského práva.

